

Thomas Knutsen

Den norske biskopen: Mellom ord og sverd

En analyse av biskop Nikolas Arnessons aktørrolle under den norske borgerkrigstiden

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: David Brégaint

Mai 2019

Thomas Knutsen

Den norske biskopen: Mellom ord og sverd

En analyse av biskop Nikolas Arnessons aktørrolle under den norske borgerkrigstiden

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: David Brégaint
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Innholdsfortegnelse

Introduksjon	2
Tema	2
Problemstilling og avgrensing	2
Den historiografiske kontekst: Søkelyset på middelalder biskopenes ambisjoner.....	3
Kilder og metode	5
Oppgavens struktur	8
Kapittel 1: Borgerkrigene – en ideologisk mobilisering	9
Biskop Nikolas Arnesson	10
Kapittel 2: Fra høvding til biskop – ambisjoner og krigslyst	11
Maktkamp mellom kirken og Sverre.....	12
Innvielsen og det politiske spillet	12
Biskopens ambisjoner sett i lys av Sverres kroning.....	13
Skapelsen av en krigsbiskop.....	15
Kapittel 2: Biskopen mellom ord og sverd.....	17
Krigskonflikten	18
Æreskamp og sosial status.....	18
Krigsbiskopens midler: sverdet og ordet.....	19
En verdensanskuelse i endring.....	21
Kapittel 3: En verdslig og geistlig leder av fred	24
Nye feider	24
Jernbyrden og «sviket»	25
Biskop og Norge: En ny kurs	28
Konklusjoner	31
Utsyn	32
Litteraturliste	33
Oversatte kilder.....	33
Sekundærkilder	33

Introduksjon

Tema

Kong Håkon fulgte hans lik til graven og ga ham en verdig gravferd; det burde også biskop Nikolas få, for han var en fremragende mann og mer stortenkt enn alle andre lærde menn i Norge. (...) Han hadde ikke vært noe venn av birkebeinerne; men Kong Håkon sa likevel at det knapt hadde vært noen andre større mann enn biskop Nikolas når det gjaldt å ha vett på verdslige saker og ære.»¹

Sagabeskrivelsen om biskop og baglerhøvdingen Nikolas Arnesson karakteriserer han som en begavet mann i verdslige saker og ære. Han var ikke enn venn av birkebeinerne, men kong Håkons lovord var nok til overreke en slik beskrivelse av biskopen. Denne tosidige beskrivelsen har mulig sammenheng til biskopens ambivalente aktørrolle i borgerkrigstiden. Han var både en partifelle av kong Magnus Erlingsson, men også biskop som aktivt kjempet mot Sverre og birkebeinerne frem til Kvitsøy-forliket i 1208. Omtalelsen av han i bidraget fra sagaen står også i kontrast til de tidligere beskrivelsene i samtlige birkebeinersagaer, der han ofte blir beskrevet som en feig, upålitelig og ond mann. Hva kan grunnen ha vært for dette, og hvorfor blir biskopen lovprist ved hans død? Trolig har dette begrunnelse for hans verdslige rolle i borgerkrigstiden, samt som en geistlig prelat i kirkelige politiske aktivister. Om referansen «verdslige saker og ære» står i sammenheng med kirkelige politiske aktiviteter kommer ikke frem i sagaen, og heller ikke fra historikere ifølge min mening. Hvis så, kan referansen om biskopen på en annen side trolig sees som et tegn på pragmatisme nødvendig for at han skulle kunne handle som en kirkelig representant satt i en lokal kontekst.

Problemstilling og avgrensning

Bakgrunnen for denne oppgaven er en langvarig interesse i samspillet mellom geistlighet og verdslighet i Middelalderen. Religion har alltid vært en underliggende faktor for min interesse i historie og dens effekt på historiske hendelser og aktører. I likhet med Europa har kristendommen spilt en aktiv rolle for det norske middelaldersamfunnet, men jeg har oppdaget at studiet av kristendommen og kirkens aktører har spilt en mindre rolle i forskning på middelalderen som en historisk epoke. Likeså spiller biskopene en sentral rolle i Norge også under borgerkrigstiden fra 1130-1240. Biskopen var en ledende representant i middelalderen, hvor deres embete kombinert av verdslige og spirituell autoritet både kunne påvirke forskjellige representanter i makthierarkiet, men også erkebiskopen og paven.²

Formålet med denne oppgaven vil derfor være å analysere biskop Nikolas Arnessons rolle i borgerkrigsårene 1190-1208. Dette gjennomføres ved en undersøkelse av hans tosidige

---

¹ Sturla Tordsson, *Håkon Håkonssons saga*, overs. Anne Holtmark, Oslo 2008: 145

² Heidi Anett Øvergård Beistad, *An almost fanatical devotion to the Pope? Power and priorities in the integration of the Nidaros Province c. 1152-1300* (Doktoravhandling) Norwegian University of Science and Technology, Trondheim 2016: 6-7.

rolle som både verdslig leder for baglerflokket, så vel som geistlig representant i egenskap av å være prelat. Denne tosidigheten speiles i Nikolas' maktbruk i underkrigstiden, som bestod av både verdslige og geistlige maktmidler. Dette leder til spørsmålet om denne tosidige maktbruken kan sies å representere de pragmatiske holdningene nødvendig for at en biskop skulle kunne opptre i kirkelige politiske interesser. Avgrensingen man har tatt til betraktning for tidsrommet 1190-1208, kan fra en forståelseshorisont omtales som en sentral periode i utviklingen av biskopens aktørrolle. Biskopen har fortsatt en sentral rolle i borgerkrigstida frem til hans død i 1225, men med tidsrommet behandlet i besvarelsen mener jeg at det kan skape et mer nyansert bilde av biskopen.

Fremfor vitner tidsrommet til en anspent situasjon mellom kongemakt og kirke der Sverre Sigurdsson reiste et eget tronkrav imot kirkens stadfestninger. Konflikten mot Sverre ga opphav til flere reisninger, der en av disse var baglerflokket ledet av biskop Nikolas. Baglerflokket var et produkt av biskop Nikolas tidligere relasjon til Kong Magnus Erlingsson, og kirken som en støttespiller i kampen mot Sverre. Kampene mellom Sverres birkebeinere og baglerne varte frem til 1208 under Kvitsøy-forliket som forsonet flokkene. Under dette møtet hadde biskop Nikolas en fremtredende rolle som fredsmekler. Slik kan det sies at valget om å analysere biskop Nikolas er sammensatt av en rekke faktorer. Blant annet fremstillingene av ham i samtlige kongesagaer, samt hans tosidighet i datidens maktforhold, der han viste seg relevant både i geistlige, så vel som i verdslige sfærer i kampen.

Den historiografiske kontekst: Søkelyset på middelalder biskopenes ambisjoner

Ut i fra historiografien om forskningen på biskop Nikolas Arnesson kan en bemerke seg at det ikke har vært gjort fulle analyser om hans aktørrolle i borgerkrigstiden. I Jón Viðar Sigurðsson bok *Det norrøne samfunnet: vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*, (2008) dedikerer han en side om biskop Nikolas sin rolle i borgerkrigstiden, der han omtaler Nikolas som en krigsbiskop. Bortsett fra det nevner han kort at biskopen kunne ta i bruk de samme verdslige metodene for å opptre som en biskop, men en fullverdig analyse av denne tematikken kommer ikke frem.³ Det samme kan sies generelt om forskning på middelalder biskopene i norsk historiografi hvor de har fått et underrepresentert forskningsfelt. Dette kan ses i sammenheng med spørsmålet hvorvidt biskopens ambisjoner var iverksatt av egeninteresser eller kirkens politiske interesser, der svarene er ubesluttomme, eller generelt lagt til side. Med henblikk på dette, vil biskopens aktørrolle i større grad revalueres, for å kunne danne et nyansert bilde av hvilke ambisjoner og målsetninger biskopen opererte ut ifra

---

³ Jón Viðar Sigurðsson, *Det norrøne samfunnet: Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*, Oslo 2008: 171-72.

Til tross for tematikken om biskopens aktørrolle har det i det siste tiåret vært gjort analyser om prelatenes ambisjoner og rolle i norsk middelalder. I verket «*Ecclesia Nidrosiensis 1153-1537 – søkelys på Nidaroskirkens og Nidarosprovinsens historie*», (2004) har Steinar Imsen sammen med andre medforfattere prøvd å skape en kronologisk historie om nidarosprovinsens innflytelse gjennom middelalderen med fokus på den politiske og kulturelle drivkraften bak kirken. I Sverre Bagges bidrag hevder han at erkebiskop Øystein var en aktiv kirkeleder som grep inn på det lokale feltet for å oppnå idealet om den universale kirke, men i spørsmålet om hvilket apparat han hadde for å gjennomføre dette nevner han at kildematerialet sier svært lite om de organisatoriske foretakene.⁴ Det samme i spørsmålet om ideologi og interesse i sammenheng med Øystein og andre prelater som ledet kampen for kirkens frihet, hvor man da heller ikke vet hva som foregikk. Bagge påpeker at:

«På den ene siden er det grunn til å tro at de i høy grad var opptatt av egne interesser. På den andre siden var det religiøse programmet neppe bare en fasade for disse interessene. Det kan ha vært store variasjoner fra person til person [...]».⁵

Det er mulig å antyde at forklaringene om biskopenes aktørrolle er drevet av mangelfulle kildeopplysninger, og hva en blir stående med er antagelser om biskopens ambisjoner og ideologi i det politiske landskapet.

Men i Heidi Anett Øvergård Beistads doktoravhandling *An almost Fanatical Devotion to the pope?* (2016) har hun redegjort for en reevaluering av biskopens rolle i middelalderen, i søkelyset på Nidaros provinsens integrasjon som en del av universal kirken. Forskningen rettes spesielt til biskopens embete og individet som har tatt på seg denne rollen, og biskopens engasjement til å vie seg til romakirkens mål om *libertas ecclesiae*, kirkefrihet.⁶ Hun undersøker forholdet mellom biskopens rolle til lokalmiljøet og reformbevegelsen, med fokus på bispeembetes komplekse virksomhet.⁷ Likeså tar hun et oppgjør med den tradisjonelle måten å klassifisere biskoper som enten imperialister eller gregorianske, dannet av en tidligere historisk konsensus med å se forhold mellom biskoper og reformbevegelsen som et konfliktmoment. For det andre retter hun også kritikk mot oversimplifikasjon i å kategorisere biskopene, hvor en heller må undersøke biskopens identitet som et sluttprodukt av både lokale og universale impulser.⁸ For det tredje har evalueringen av forholdet mellom biskop og lokalsamfunnet blitt sett ut i fra at biskopene handler ut fra lokale ambisjoner, men at disse

---

⁴Sverre Bagge, Den heroiske tid - kirkereform og kirkekamp 1153-1214, i Steinar Imsen (red.), *Ecclesia Nidrosiensis 1153-1537: Søkelys på Nidaroskirkens og Nidarosprovinsens historie*, Trondheim 2003: 62.

⁵ Bagge 2003: 68.

⁶ Beistad 2016: 10.

⁷ Beistad 2016: 10.

⁸ Beistad 2016: 11.

aktørene ikke var lojale mot kirken.⁹ Det Beistad vil fremheve er at lokale påvirkninger kan være en markør for pragmatisme, nødvendig for at biskopen kunne opptre som en universal representant for kirken satt i en lokal kontekst.¹⁰

I forsøket på å analysere biskop Nikolas' aktørrolle i borgerkrigstiden, vil derfor min oppgave være i ånd med Beistads forskning. Hennes tilnærming om biskopens kan begrunnes med at det er en mulig metode for å danne et nyansert bilde av krigsbiskopen Nikolas.

Kilder og metode

Denne oppgaven vil hovedsakelig basere seg på *Sverres saga* og *Baglersagaene* som hovedkilder. Samtidig vil *Håkon Håkonsson saga* bli brukt som et supplement for å fylle ut sentrale detaljer som ikke kommer frem i de respektive sagaene. *Sverres saga* er oppbevart i fire manuskripter: AM 327, 4° (ca.1300), *Eirspennill* (ca.1300), *Flateyharbok* (ca. 1380-90) og *Skálholtsbók yngsta* (ca. midten av 1400-tallet), med visse fragmenter som er utelatt.¹¹ Oppgaven vil basere seg på Dag Gundersens oversettelse (1963) som tar i bruk manuskript AM 327, 4°, tilføyet med sluttdeler fra *Flateyharbok*¹² *Sverres saga* består av to deler, der den første delen *Gryla* tar for seg Sverres inntog til Norge etter morens avsløringer om at han var kongesønn av Magnus Berrføtt, og ender sannsynligvis før det første store salget til Sverre (før 1178).¹³ Den første delen er skrevet etter Sverres eget ønske av munken Karl Jonsson, mens den andre delen må ha blitt skrevet etter Sverres død i 1202. Muligens før 1214 på bakgrunn av Karls død som trolig kan ha stått for produksjonen av del to og dens ideologiske uttrykk gitt i den tid.¹⁴ Eller senest mellom 1217-23 ifølge Halvdan Koht og Sverre Bagge, som da konsekvent gjør at Karl ikke kan ha vært forfatteren.¹⁵

Baglersagaene baserer seg på to versjoner, en kort (S) og en lang (L). Den korte versjonen er bevart i to pergamenthåndskrifter, *Eirspennill* (AM 47 fol., E) og *Skálholtsbók yngsta* (AM 81 a fol., Sk).¹⁶ Den lengre versjonen er kun bevart i tre fragmenter på originalspråket, AM 325 VIII 4B og 4c 4to og AM 325 VIII X 4to (ca.1200-1300).¹⁷ Den lengre versjonen er bevart i sin helhet gjennom Peder Claussøn Friss oversettelse, publisert i 1633. Besvarelsen vil derfor bygges ut i fra Friss oversettelse. Sagaen dekker tidsrommet fra Sverres

---

⁹ Beistad 2016: 12.

¹⁰ Beistad 2016: 12.

¹¹ Hans Jacob Orning, *Unpredictability and presence: Norwegian kingship in the High Middle Ages*, Leiden 2008: 40.

¹² *Sverres saga*, overs. Dag Gundersen, Oslo 1967: IV.

¹³ Sverre Bagge, *From gang leader to the Lord's anointed: kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar*, Odense 1996: 16

¹⁴ Bagge 1996: 16.

¹⁵ Orning 2008: 41.

¹⁶ *Boglunga saga*, i Þorleifur Hauksson, Sverrir Jakobsson, overs. Tor Ulset (red), *Hákonar Saga Hákonarsonar I*, Reykjavík 2013: Innledning LXXXVI.

¹⁷ *Boglunga saga* 2013: Innledning LXXXVI.

død i 1202 fram til 1217 og kampene mellom birkebeinerne og baglerne. En regner med at originalen ble nedskrevet i ca. 1210, mens den lengre versjonen må ha oppstått rundt 1220.¹⁸ *Håkon Håkonsson saga* finner vi gjennom sammensatte manuskripter som: *Eirspennill*, *Flateyjarbók* og *Skálholtsbók yngsta*, samt i Codex Frisianus (ca.1300) og Sth.perg. 8 Fol. og i andre pergamenter.¹⁹ Sagaen fremstiller kong Håkons liv fra hans flukt fra baglerne i Viken og fram til hans død i 1263. Sagaen ble utført på en bestillingsordre fra kongens sønn, Magnus Lagabøte til forfatteren Sturla Tordsson og blir datert i årene 1264-1265.²⁰

Sagalitteratur som en kilde på fortida har vært opphav til mye debatt. Den klassiske kildekritikken på starten av 1900 tallet var dominert av Weibull saga kritikken som aviste all bruk av sagaene, normative kilder som lover og diplomer var heller sett på som ideelle kilder.²¹ Med den kulturelle vendingen på slutten av 1900-tallet skapte historikerne en ny metode for å bruke sagalitteratur som en kilde på historie. I bidragene fra Sverre Bagges bok *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*, (1993) så han fortidssagaen som en ideell kilde om fortida i det den kunne gi oss visse sanne fremstillinger om samfunnet, selv om beretningene kunne ha vært romantisert og overdrevet. Faktumet var at bakgrunnen for beretningene var formet av sosiale kondisjoner som trolig ikke kunne ha vært annerledes enn hva beretningene framstilte.²² Bagges tilnærming er likhet med andre historikere en metode for å bruke sagalitteratur som en kilde på historie, en ideal kilde for informasjon om middelaldersamfunnet og kulturen de uttrykker.

Siden problemstillingen tar for seg å analysere biskopens aktørrolle og fokus på hvorvidt han handlet ut fra kirkens ambisjoner, belyser samtidssagaene denne tematikken med å fremstille biskopen i ulike episoder relatert til konflikten mellom kongemakt og kirke. Samtidssagaene kjennetegnes med at de er mer troverdige siden de er nedskrevet like etter perioden de beskriver, dessuten er de basert på øyenvitnebeskrivelser og nedskrevne dokumenter, som gjør at kongesagaene/samtidssagaene fremstiller et mer respektfullt og troverdig bilde av fortida.²³ For det første betyr det ikke at vi fullt kan stole på sagafremstillingene spesielt til skildringene av ulike episoder som kan ha fått ett mer farget bilde enn hva som faktisk kan ha forekommet. For eksempel kan *Sverres saga* sees som ett propaganda manifest i det en vil konstruere et fasinerende bilde av en konge, der kampen mot kirken fra sin mest ekstreme periode i årene

---

¹⁸ *Bøglunga saga* 2013: Innledning LXXXIX.

¹⁹ Orning 2008: 42.

²⁰ *Bøglunga saga* 2013: Innledning LXXXIX.

²¹ David Brégaint, *Vox regis: Royal communication in high medieval Norway* (Doktoravhandling) Norwegian University of Science and Technology, Trondheim 2014: 31.

²² Sverre Bagge, *Society and politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*, Berkeley 1991: 239.

²³ Brégaint 2014: 31.

etter 1196 har fått et minsket detaljnivået for å skjule Sverres ekskommunikasjon og stridigheter med kirken.²⁴ Det samme kan sies om *Baglersagaene* som har et birkebeinervennlig preg i dens lengre versjon, mens den korte versjonen har en nøytral fremstilling om både bagler og birkebeinerne.²⁵

Sannsynligvis gjør dette at beskrivelsene om krigsbiskop Nikolas Arnesson kan fremheves i ett mer farget bilde, spesifikt hans krigshandlinger. På den ene siden har birkebeinersagatradisjonen et formål om å tyrannisere kirkens aktører. Vi ser den samme tematikken i pamfletten *En tale mot biskopene*, som er datert rundt slutten av 1190-årene,²⁶ der biskopene fremheves som årsaken til konfliktene i borgerkrigen mellom kirken og Sverre. Men på den andre siden gir det ikke mening for en skribent å fantasere om handlinger som kan ha forekommet. Selvfølgelig finnes det en agenda fra skribenten i disse samtlige kildene der han farger et mer ekstremt bilde av motstandere mot kongen, men ettersom disse beskrivelsene baserer seg på faktiske forestillinger om samtida, må det sees ut i fra at det kan ha fantes forestillinger om at norske biskoper og Nikolas drev en utsøkt kamp mot kongemakta. Dette i forhold til tematikken om biskopens aktørrolle i forholdet mellom kirke og kongemakt. Bevisstheten rundt kildenes karakter og den antropologiske tilnærmingen vil derfor prege min tolkning og lesning av dem, og som kan avdekke biskopens aktørrolle som et sammensatt produkt av verdslige og geistlige maktmidler, i det en søker å se hans forhold til kirkelige politiske interesser.

Metoden jeg har anført, er også til en viss grad kritikkverdigg. Den antropologiske tilnærmingen er problematisk i det den fungerer som et heuristisk redskap som danner empirisk data i konfrontasjon med kildedataen.²⁷ Teorirammen dannes ut i fra et atskilt samfunn i tid og rom, og tolkningen som vektlegges av materialet blir derfor en gjenstand for gransking, hvor det teoretiske utgangspunktet domineres tross det empiriske grunnlaget. Ifølge Knut Helle har teorirammen derfor en: «lei tendens til å bekrefte seg selv.»²⁸ Likevel må det sees ut i fra at poenget med den antropologiske tilnærmingen kan gi oss ett annet bilde for å se fortida i et nyansert lys. Dette grunnet med at sagamaterialet ikke forteller oss nok om samtidssituasjonen, og hvor historikere må tilføy andre metoder for å danne et bilde av fortida.

Sammenfallende vil analysen ikke ta for seg å plassere biskop Nikolas i tankegods med romakirkens målsetning om *libertas ecclesiae*. En vil heller ikke utdype forholdet mellom

---

²⁴ Bagge 1996: 74.

²⁵ *Bqglunga saga* 2013: Innledning LXXVIII.

²⁶ Brégaint 2014: 152.

²⁷ Knut Helle, Den primitivistiske vendingen i norsk historisk middelalderforskning, *Historisk tidsskrift* 88 nr. 04, 2009: 607.

²⁸ Knut Helle 2009: 608.

korstogideologi og dens virkning på hvordan kirken kunne styre konfliktsituasjonen mot kongemakten på starten av 1200-tallet og utover. Hovedgrunnen til dette er besvarelsens begrensning.

Oppgavens struktur

Oppgaven vil hovedsakelig være delt opp i fire kapitler. Første kapittel vil gi en kort historisk kontekst om borgerkrigene, med fokus på kirkens politiske interesser. De tre andre kapitlene vil foregå kronologisk for å danne et helhetsbilde av biskopens rolle i borgerkrigsårene 1190-1208. I kapittel 1, vil en kontekstualisere borgerkrigene (1130-1240), med fokus på kirkens politiske interesser som kom i 1152/53 med opprettelsen av erkebispesete i Nidaros og tronfølge-loven i 1163/64. Samtidig vil det henvises til konflikten mot Sverre som ledet til en ideologisk eskalering mellom partene, og en kort beskrivelse om Nikolas Arnesson liv.

I kapittel 2, vil undersøkelsen foregå i borgerkrigsårene fra 1190-1196. Analysen vil ta for seg Nikolas' innvielse og tilpasning som biskop i det politiske landskapet. Samtidig knyttes dette til biskopens kroning av Sverre, hvor utfallet av disse episodene ga medvind for baglerreisningen. Med disse episodene ønsker jeg å synliggjøre hvilke verdslige og geistlige maktmidler han tok i bruk for å knytte seg både til kongemakt og kirke. Analysen av disse elementene mener jeg kan synliggjøre biskopens ambisjoner i forhold til kirkens politiske interesser.

Kapittel 3 handler om biskopen i krig med fokus på hvordan biskopen handlet i krigføringen i årene 1196-1204. Deretter vil jeg knytte biskopen i forholdet mellom korstogideologi som sannsynligvis spilte en rolle for voldstematikken og kirkepolitikken som biskopen trolig ble påvirket av.

Kapittel 4 vil redegjøre for et skifte i biskopens aktørrolle. Her vil en synliggjøre hvordan biskopen stiftet allianse med danskekongen Valdemar II, og hans venn Filippus i kampen for det norske rikets fred i året 1204. Forut vil en utrede for bakgrunnen til Kvitsøyforliket i 1208, og vise hvordan dette var et produkt av romakirkens fredsinitiativ i samsvar med korstogindustrien på 1200-tallet, der biskopen spiller en sentral rolle i fredsmeklingen.

Kapittel 1: Borgerkrigene – en ideologisk mobilisering

Borgerkrigene kan bli sett på som en epoke da Norge gikk fra et «førstatelig» samfunn til et «statelig» samfunn. Epokeskillet ved året 1130 ledet det norske riket inn i et århundre med konflikter og uroligheter som til slutt resulterte med et fastsatt enekongedømme i 1240 under Håkon IV Håkonsson. Til tross for at epoken kan sees som symptomatisk for det tradisjonelle, men problematiske arvesystemet, har man i samtida sett årsaken på borgerkrigene som en ressurskrise innad i aristokratiet. Opphøret med vikingferder og kongenes generøse forhold til kirken ga medvind for at aristokratiet mistet sine gods og eiendomsinntekter.²⁹ Ressurskrisen kan derfor sies å ha ført til intense og langvarige konflikter, som opphørte med fallet av det gamle aristokratiet og kompromisset mellom den nye generasjonen av stormenn i 1208. Samtidig ledet perioden til sosiale, geografiske og ideologiske inndelinger, som dannet et politisk apparat og sikret derfor et sterkere felleskap.³⁰

Midt i disse stridighetene ble det i 1152/53 opprettet et erkebispesete i Nidaros under ledelse av kardinal Nikolaus Brekespear. Kristendommen var fra før av et akseptert fenomen i kongedømme, men med opprettelsen av erkebispesete konsoliderte kirkens territoriale organisering og ga derfor oppreisning til en ny politisk aktør i det norske politiske landskapet.³¹ Opprettelsen av erkebispedømmet var del av et omfattende reformprogram som romakirken hadde iverksatt under Gregor VII. Under slagordet *libertas ecclesiae*, kirkefrihet kjempet pavemakten for en universal kirke, et prosjekt der kirken kunne tre fram i den sekulære sfæren for å demonstrere rett. Utredelsen av ideologien var et formål ment for at den lokale kirken skulle gi plass for den universale kirke, med paven som den øverste lederen av vestlig Europa og kurien som hans referanse.³² Paven hadde uansett en begrenset involvering, og for å oppnå ønske om universalitet fikk kirkens mest prominente lokale representanter - biskopene - i oppgave å ta på seg en slik oppgave.

Innsettelsen av reformprogrammet var for Nikolaus en vanskelig oppgave i årene 1152/53. Den norske tronen og dens arvekonflikt vanskeligjorde kirkens reformprogram, og splittelsen mellom de geistlige i de respektive kongepartiene medførte at kongene ikke ville innrømme bispesetet dets krav.³³ Den eskalerende konflikten kunne sies å bli en utfordring for kirkens representanter i det de kjempet for intrigering av *libertas ecclesiae*. I motsetning kom løsningen for kirken med erkebiskop Øystein Erlendsson som i 1163/64 kronet riksforstander

---

²⁹ Sverre Bagge, *From Viking stronghold to Christian kingdom: state formation in Norway, c. 900-1350*, København 2010: 51-52

³⁰ Bagge 2010: 63.

³¹ Brégaint 2014: 39.

³² Beistad 2016: 39.

³³ Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I.Pettersen, Erling Sandmo, *Norsk historie: 1:750-1537*, Oslo 2007: 122.

Erling Skakkes sønn, Magnus til norsk konge. Magnus ble da konge av Guds nåde, den første i Norden, der han måtte vise lydighet overfor kirkens kanoniske rett, sett med *kroningseden* og *tronfølgeloven*. Forsoningen mellom konge og kirken, ble også uttrykket med en ny kongeideologi *Rex iustus*. En ideologi basert på augustinske prinsipper som fremhevet en ideal og rettferdig konge, med et samfunn delt mellom det verdslige og det geistlige, hvor det åndelige sverdet var tildelt kirken og kongen det verdslige sverdet.³⁴ Samtidig skulle *tronfølgeloven* sikre et enekongedømme, som både var en forutsetning for konfliktforholdet i borgerkrigstiden, men også for det stabile kongedømme i ettertid av borgerkrigsårene.³⁵

Implikasjonen av tronfølgeloven og kirkens privileger ble derfor et faktum for de senere konflikmomentene med Sverre Sigurdssons krav om den norske tronen i 1177. Drapet på Erling Skakke (d.1179) og Magnus Erlingsson (d.1184) ledet Sverre til å gjennomføre ekspansive tiltak for å boltre seg fast som den legitime arvingen til den norske tronen. Et av tiltakene innebar en ideologisk mobilisering som la grunnlag for en alternativ ideologi, der Sverre sto for den tradisjonelle «nasjonale» kirken med kongen som overforvalter i forhold til gregorianske prinsipper.³⁶ Kampen mellom kirken og kongemakt eskalerte på bakgrunn av Sverres intriger, og for den nye erkebiskop Eirik dro han i landflyktighet til fordel for å drive en åndelig kamp fra Danmark i 1190. I 1194 ble Sverre kronet av biskop Nikolas Arnesson som medførte at Sverre kunne opptre som kirkens øverste leder i Norge. Fra 1194 til hans død i 1202, skulle Sverres siste regjeringsår bli styrt av feider fra baglerflokkene som kjempet for å sikre at Magnus Erlingsson sønn Inge skulle regjere, ledet av krigsbiskopen Nikolas Arnesson. Med Sverres død i 1202 sikret Håkon Sverreson fred med kirken, men kampen om kongedømmet eskalerte igjen med Håkons død i 1204. De resterende baglerne tok på seg oppgaven å reise en ny flokk under en annen sønn av Magnus Erlingsson, Erling Steinvegg. Biskop Nikolas tok derfor på seg rollen som leder for flokken igjen. I kontrast til tidligere ambisjoner om å drive Sverre ut av riket, stiftet biskopen en politisk allianse med danekongen Valdemar II. Kampen mellom birkebeinerne og baglerne endte i 1208 under Kvitsøy-forliket. Forsoningen mellom flokkene ledet til en ny storhetstid for riket, med kroningen av Håkon Håkonsson i 1247.³⁷

Biskop Nikolas Arnesson

En sentral aktør i borgerkrigstiden var Oslobiskop Nikolas Arnesson (1190-1225). Han ble født omkring 1150 og var i slekt med et av landets fremste ætter. Hans far var lendmannen Arne på Stårheim, og sønn av kong Harald Gilles enke, den svenske prinsessen Ingrid

---

³⁴ Erik Gunnes, *Erkebiskop Øystein: statsmann og kirkebygger*, Oslo 1996: 106-07.

³⁵ Gunnes 1996: 112

³⁶ Bagge 2010: 61.

³⁷ Moseng, et al. Oslo 2007: 136-138

Ragnvaldsdatter.³⁸ Hans slekt knyttet han til kong Magnus Erlingsson, hvor han da kjempet både på hans side og baglerens side i kampen mot Sverre. Med sitt biskopembete drev han en aktiv politisk kamp mot Sverre etter å ha først blitt motarbeidet av Sverre som erkebiskops Eiriks etterfølger på Stavanger bispestol, og som senere Oslo-biskop var han i sentrum for den verdslige motstanden mot Sverre.³⁹ Som person skildrer birkebeinersagatradisjonen han som feig, upålitelig og intrigers. Trolig har denne nedvergende retorikken vært et middel for å senke hans faktisk omdømme i den dagsaktuelle politikken.

Nikolas kan heller karakteriseres som en biskop som ikke bare tok i bruk geistlige maktmidler i sin kamp mot Sverre i likhet med tidligere biskoper, men også verdslige maktmidler. Dessuten var han en trussel for Sverre og birkebeinerne, og som da røper at han hadde en stor politisk begavelse. Nikolas blir ofte omtalt som krigsbiskopen, men i spørsmålet om hvilken interesser - kirkelige eller verdslige - som har vært med på å skape en slik omtale om biskopen, er det mulig å antyde at det ikke har vært nok. Dette har gjenklang til en tidligere tendens der historikere kategoriserer kirkelige aktører basert på en oversimplifikasjon. Derfor kan det sies at en reevaluering av biskopens rolle er nødvendig i søken for å synliggjøre hans ambisjoner i sin rolle som krigsbiskop. Forut skal det bli sett på hvordan samspillet med bruk av verdslige og geistlige maktmidler kunne være et tegn på pragmatisme, nødvendig for å handle i kirkens politiske interesser.

Kapittel 2: Fra høvding til biskop – ambisjoner og krigslyst

Dette kapittelet tar for seg å analysere Nikolas Arnessons innvielse og tilpasning som biskop. Analysen innebærer å bruke *Sverres sagas* skildringer som et rammeverk for å se hvilke strategier og metoder biskopen utnyttet i konfliktårene 1190-1196. Framfor alt ønsker jeg å synliggjøre hvordan elementer som vennskap- og slektskapsstrategier ble utnyttet for å sikre hans plass i det politiske landskapet under vielsen som biskop i 1190. Undersøkelsen vil også belyse hvilke ambisjoner biskopen trolig hadde når han kronet Sverre i 1194 og hvordan dette ga medvind for at biskopen kunne bli hærfører av baglerflokket i sammenheng med kirkens politiske interesser. Analysen vil derfor være en kronologisk fremstilling av biskopens aktørrolle. Dannelsen av et helhetlig bilde av biskopens politiske rolle kan sannsynligvis gi oss antydninger på for hans senere rolle som krigsbiskop og forholdet til kirkens politiske interesser.

---

³⁸Jón Viðar Sigurðsson 2008: 172.

³⁹ Knut Helle og Knut Mykland, *Norge blir en stat:1130-1319*, Bergen 1974: 92.

Maktkamp mellom kirken og Sverre

Konflikten mellom kirken og Sverre eskalerte idet Sverre reiste et eget tronkrav. Med Erling Skakkes (d.1179) og Magnus Erlingssons død (d.1184) måtte kirken handle direkte med Sverre. I 1190 ble Nikolas Arnesson valgt som biskop av Oslo etter en lengre stridighet fra Sverres side, idet han nektet å ha en partifelle av Magnus Erlingsson som biskop. For den nidkjære gregorianeren erkebiskop Eirik tok han på seg å refse Sverre og birkebeinerne fra hans innvielse som erkebiskop, men stridighetene ble kortvarig. Eiriks utfordrende holdning mot Sverre ga opphav til en åpen stridighet i det Eirik gikk til verks med å fremheve lovfestingene fra det kirkelige reformverket (1152/53) oppnådd gjennom samarbeidet med Erling Sakke og Magnus Erlingsson.⁴⁰ Da stridighetene gikk for langt forlot erkebiskop Eirik landet. For Sverre opptrådte han derfor i mellomtiden som kirkens øverste leder. I 1194 ble Sverre kronet av biskop Nikolas, iverksatt av fryktkultur og gavestrategier. Pave Celestine III stadfestning i 1194 til erkebiskop Eirik, truet Sverre med bannlysning og biskopene som hadde stått bak denne hendelsen. Biskop Nikolas reiste derfor til Danmark for å mekle fred med erkebiskop Eirik, og hvor han da tok på seg å reise baglerflokket som en politisk kirkelig motstandsgruppe i kampen mot Sverre.

Innvielsen og det politiske spillet

Nikolas Arnessons' innvielse som biskop er en stor del av datidens konflikt mellom kongemakt og kirke. Ifølge sagaen nøt Nikolas støtte fra alle geistlige stormenn, men ble likevel nektet bispetittelen av Sverre, begrunnet i at Sverre ville unngå en mektigere Nikolas.⁴¹ Etter korrespondanse mellom Nikolas og Sverres hustru, Margrete Eriksdatter, føyet likevel Sverre seg etter Margretes ønske om utnevnelsen av Nikolas. Hennes argumentasjon hvilte på at Nikolas som kirkelig representant ville være tvunget til å legge fra seg sine verdslige maktmidler. Sverre, sannsynligvis sterkt påvirket av hustruens argumentasjon, støttet derfor valget av Nikolas som biskop i Oslo.⁴²

Sagaen viser til to verdslige maktmidler benyttet av Nikolas for å oppnå støtte for utnevnelsen til biskop. Disse var vennskaps- og slektskapsbånd samt og gavegiving. Det første middelet representeres av Nikolas' korrespondanse med Margareta, der han forsøker å etablere et allianseforhold gjennom deres slektsforhold som tremenninger.⁴³ Dette er sannsynligvis motivert av datidens store rolle tillagt ættefelleskapets i skapelsen av personlige bånd.⁴⁴ Selv

---

⁴⁰ Helle og Mykland 1974: 86.

⁴¹ *Sverres saga* 1967: 144.

⁴² *Sverres saga* 1967: 144

⁴³ *Sverres saga* 1967: 144-45.

⁴⁴Sverre Bagge, "Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen," *Historisk tidsskrift* 2, 1986: 149.

om nære slektninger kunne stå på forskjellige sider, kan overgangen til Nikolas være et resultat av personlig vennskap eller underkastelse. Korrespondansen mellom Nikolas og Margrete kan også ses som en strategi for Nikolas ment for å etablere et personlig forhold med henne gjennom tjenester og generøsitet. At Margrete krever at Nikolas' utroskap skulle opphøre kan sees som et krav for utnevnelsen av Nikolas til biskop. Trolig reflekterer dette den tradisjonelle symbolske gaveutvekslingen, hvorigjennom opprettelsen av vennskap mellom herskere og aktører, i dette tilfellet Nikolas og Sverre, bestod i maktoverdragelse fra kongen, her gjennom tildeling av bispedømmet, og undersåttens gaver til kongen som i dette tilfellet var Nikolas verdslige maktmidler. Vennskapsbåndene som ble skapt derigjennom var grunnlaget for det før «statelige» samfunnets individers viktigste drivkraft: ære og makt.⁴⁵

Nikolas' ætteskap spiller også en rolle for hans politiske omdømme. Ætteskapet kunne brukes som en politisk ressurs oppimot allianseinnngåelser.⁴⁶ At Nikolas gjennom sitt ættefellesskap allerede satt på politiske ressurser kan leses i sagaen når Sverre bemerker at «[...] han ikke hadde lyst til å gjøre ham til en større mann enn han var [...]».⁴⁷ Dermed kan Sverres motstand mot utnevnelsen av Nikolas også ses som et resultat av motstridende «ættefraksjoner» og ikke kun grunnet Nikolas' rolle som partimotstander.

Utnevnelsen av Nikolas som biskop i Oslo var en definitiv fordel for kirkens territoriale makt, men et strategisk tap for Sverre. Dette ble understreket ved at Viken for Sverre var området med den største opposisjonen og i tillegg sentrum for Magnus Erlingssons partifeller. Fra dette kan to mulige konklusjoner trekkes. Først kan Sverres utnevnelse av Nikolas ses som middel til å begrense Nikolas' fiendtlige handlinger, og dermed presse ham til å ikke engasjere seg på kirkens og baglerflokkens side.⁴⁸ Deretter kan korrespondansen mellom Margareta og Nikolas ses som uttrykk for Nikolas' politisk begavelse. Gjennom deltakelse i et politisk spill og bruk av verdslige maktmidler, vises til den pragmatiske tendensen nødvendig for at biskopen skulle kunne opptre som en kirkelig representant i verdslige maktforhold.

Biskopens ambisjoner sett i lys av Sverres kroning

Innvielsen som biskop tok del i å utnytte verdslige maktmidler som vennskap/slektskap og gave strategier, men med biskopens tvangskroning av Sverre i 1194 kan det sees som en krystallisering av personlige ambisjoner og kirkens politiske program som drøftet at tronbedragere skulle bannlyses. Da erkebiskop Eirik søkte eksil i Danmark reiste Sverre tronkrav med å utnytte kirkens svake posisjon ved hjelp av biskopens politiske mekanismer,

---

⁴⁵ Jón Viðar Sigurðsson *Det norrøne samfunnet*, 2008: 89.

⁴⁶ Bagge 1986: 149.

⁴⁷ *Sverres saga* 1967: 144.

⁴⁸ Jón Viðar Sigurðsson 2008: 171-172.

nemlig gjennom fryktkultur og gaveutveksling. Ifølge sagaens beskrivelser fra episoden nevnes det at Nikolas ble truet på livet og ble sett på som en landssviker.⁴⁹ Dette var argumentert ut ifra Sverres kjennskap til at Nikolas tidligere støttet øyeskjeggens opprøret på Orknøyene året før mot han. Følgende påpeker sagaforfatteren at kroningen ble bestemt ut i fra de nåværende biskopene som var til stede, men at Nikolas var hovedmannen sammen med kongen i alle planene kongen selv ville gjennomføre.⁵⁰ Sagabeskrivelsen etterlater derfor et spørsmål om hvilke ambisjoner biskopen antakelig hadde med kroningen?

For det første kan en synliggjøre trusselbildet fra Sverre i det han truer Nikolas for landssvik i det han støttet øyeskjegge opprøret, men det er også indikasjoner fra sagaen at Nikolas i året 1190 støttet motstandsbevegelser mot Sverres fra Eirik Jarl. Et pavebrev (1190/91) tyder på forbindelser mellom Eirik jarl og biskop Nikolas i Oslo, som kan indikere at Nikolas fra sitt første år som biskop utnyttet Eirik Jarl' posisjon i kampen mot Sverre.⁵¹ Om Sverre har viten om dette kan vi ikke vite sikkert, men det antyder at Nikolas fra første stund er ute etter å bekjempe Sverre i sammenheng med kirkens politiske ambisjoner. Sannsynligvis mister Nikolas momentet under kroningen av Sverre. Ifølge sagaen legger Sverre fram en rekke beviser, men Nikolas nekter for å ha innblandet seg i øyeskjegge opprøret. Sverre truer han, og biskopen ber om nåde og tilbyr kongen troskap, eder og forsikringer.⁵² Når kroningen blir et faktum, beretter sagaforfatteren at: «(...) kongen gav dem gode gaver alle sammen, og de skiltes som de beste venner».⁵³

Dette gir opphav til to synspunkter i hvordan kongen opptrer og hvordan Nikolas tar til sikte med å bistå i denne episoden. På den ene siden kan valget av biskop Nikolas som kroningsprelat sees i sammenheng med at biskopen var den eneste som hadde makt og kapasitet til å utføre kroningen imot erkebiskopen og pavens resolusjon.⁵⁴ Et eksternt dokument fra engelske krønikere – Roger av Hoveden og William av Newburgh – henviser at kroningen fra Nikolas var i ledetråd med en tvungen hensikt fra Sverre.⁵⁵ På den andre siden i *Sverres saga* vises det til at Sverre prøvde å forbinde seg med Nikolas på en mer fredelig måte med å overbringe han gaver, og som da indikerer at gaveutvekslingen kan ha vært ment for å knytte seg nærmere Nikolas. Uavhengig av hvilken av vinklingene som er mest sannsynlig, må det uansett sees ut i fra at Nikolas som en aktør innad i riket var en trussel for Sverre. Selv om

---

⁴⁹ *Sverres saga* 1967: 159.

⁵⁰ *Sverres saga* 1967: 160.

⁵¹ Helle og Mykland 1974: 91.

⁵² *Sverres saga* 1967: 160.

⁵³ *Sverres saga* 1967: 160.

⁵⁴ Orning 2008: 214.

⁵⁵ Orning 2008: 215.

kirken hadde drevet en utsøkt kamp om å bevare privilegiene og innrømmelsene fra forsoningen med Magnus Erlingsson, kan biskopen trolig ha hatt forståelse om at kroningen til Sverre aldri ville ha vært gyldig. Ifølge sagaen hadde Nikolas vært tilstede og talt i tiåret før, under et møte mellom Sverre og Magnus. Sverre ville helst dele landet med Magnus, men Magnus eksplisitt nevner at han lovet under sin vielse som konge hadde lovet å følge landets lov og forsvare det fra rikets fiender.⁵⁶ Trolig har denne erkjennelsen fra Nikolas sin side røtter til den ideologiske implikasjonen med den nye tronfølgeoven fra 1163/64, som drøfter at det bare kan være en konge om gangen. Bare legitime sønner kan krones, tronbedragere skulle bli straffet med ekskommunikasjon.⁵⁷

Aktørskapet til Nikolas kan derfor sees gjennom pragmatiske tendenser hvor både verdslige og geistlige maktmidler går i ett med hverandre. På den ene siden var det nødvendig å stille seg bak Sverre med tanke på livet. På andre siden kan han hatt kjennskap til at utfallet ville ende med bannlysning. Noe som kan ha antydninger til like etter kroningen, der Pave Celestine III.s stadfestning til erkebiskop Eirik (1194) fordømmer aktører som trosser kirkens nyordninger fra 1152/53 med å understreke at: «ved ytterst dom være underkastet Guds straff».⁵⁸ I henhold til dette bannlyser erkebiskop Eirik Sverre, og tilkaller de bannlyste biskopene til Lund.⁵⁹ Om bannlysningen hadde noe effekt på Nikolas viser sagaen ikke noe til, og legger heller til rette for nøytral beskrivelse om at biskopen forlot landet for å forlike seg med erkebiskop Absalon og Eirik i Danmark.

Skapelsen av en krigsbiskop

Hva meklingen gikk ut på må antakelig ha virkninger for den kommende hendelsen når Nikolas reiser baglerflokket på dansk jord med støtte fra den angivelige sønnen til Magnus Erlingsson, Inge. Sagaen skildrer at erkebiskop Eirik ble med på denne ferden, og dette gir der opphav til at denne verdslige reisningen av en militærgruppe fikk den kirkelige støtte i kampen mot Sverre.⁶⁰ Reisningen kan også sees i sammenfatning med de tidligere ambisjonene Nikolas tok del i, jfr. Eirik jarl og Øyeskjegg opprøret. En må understreke at baglerreisningen har lignende tendenser med tidligere reisninger mot Sverre der de samme partifellene og stormenn går til angrep på kongedømmet, men hva som differensierer seg med baglerreisningen er at de fronter seg selv med å ha den angivelige sønnen til Magnus, Inge som konge.

---

⁵⁶ *Sverres saga* 1967: 82.

⁵⁷ Bagge 2010: 166.

⁵⁸ Privilegiebrev fra Pave Celestine III for den norske kirke, i Sverre Bagge, Knut Helle, og Synnøve Holstad Smedsdal (red), *Norske middelalder dokumenter*, Bergen 1973: 70.

⁵⁹ Moseng, et al. Oslo 2007: 133.

⁶⁰ *Sverres saga* 1967: 164.

Hva en blir vitne til er antakelig ideologiske uttrykk fra tronfølgeoven i 1163/64 og den underliggende kampen mellom prinsippet om arv. På den ene siden har du Sverre som trolig kjempet for farsarven, mens Magnus fraksjonen boltret seg fast til de tradisjonelle idene som kirken meklet i 1160-årene.⁶¹ Opposisjonen mellom disse prinsippene bringes frem i sagaen, synliggjort av at Magnus paritet ofte bringer frem en rekke uekte sønner av Magnus som konge, og hvor Sverres faksjon stiller seg bak sønnen til søsteren Cecilia.⁶² Det kan slikt sies at det er en korrelasjon med Nikolas og Eiriks initiativ som en kan se tilbake med erkebiskop Øysteins praksiser i det han reiste Magnus som den rettmessige konge i riket.

Implikasjoner fra den politikken kan ha antydninger til senere episoder i feidene mellom Sverre og baglerne. I en tale til bøndene i Trøndelag beskriver sagaforfatteren hvordan Sverre desperat taler om at han har den fulle rett til makten og styre i landet, selv om biskop Nikolas nekter for det. I den samme talen bringer Sverre frem ætteskapet sitt foran bøndene for å styrke hans rettmessige plass på tronen: «Og selv om biskop Nikolas heller vil ha en annen, så bryr vi birkebeiner oss ikke mer om det nå enn før».⁶³ Det kan derfor tyde på at baglerreisningen er et produkt av kirkens politiske drøftelser i 1163/64, med Nikolas som initiativtager.

Det kan sees som biskopens illojalitet mot Sverre ga medvind for baglerflokket, men ifølge Hans Jacob Orning mener han at slike episoder ikke var et tegn på illojalitet med Nikolas sitt partiskifte.⁶⁴ Orning henviser til flere episoder som illustrer at biskopen ikke ble straffet for sine tvilsomme handlinger både overfor Sverre og Håkon Håkonsson. Han påpeker at det kunne være vanskelig for kongene å innrømme at Nikolas var illojal, ettersom han selv var en del av de mektige kretsene til å påvirke datidens politiske saker.⁶⁵ Sagaenes skildringer av slike episoder mener Orning illustrer kongens svikt i å kreve full lojalitet fra stormenn, grunnet deres maktgrunnlag og muligheter til å påvirke den dagsaktuelle politikken.⁶⁶ Faktumet var at kongen ville unngå et epidemisk tilfelle av partiskifte blant aristokratiet.

Med kongens uforutsigbarhet, kan dette ha indikasjoner på et spillerom for biskopen å utnytte med angrepet på Sverre med baglerflokket. Når vi flytter blikket mot baglerreisningen går de til aksjon mot Sverre i 1196, og med tanke på at baglerflokket reiser seg i Danmark er det snakk om eksterne impulser som påvirker den kommende politikken i riket. Vi kan også strekke den eksterne impulsen helt til romakirken hvor baglerflokket får støtte fra kirken.⁶⁷

---

⁶¹ Bagge *From viking stronghold to christian kingdom*, 2010: 62.

⁶² Bagge 2010: 62.

⁶³ *Sverres saga* 1967: 168-169.

⁶⁴ Orning, *Unpredictability and presence*, 2008: 215.

⁶⁵ Orning 2008: 205.

⁶⁶ Orning 2008: 225

⁶⁷ Pål Berg Svenungsen, *Norge og korstogene: en studie av forbindelsene mellom det norske riket og den europeiske korstogsbevegelsen, ca. 1050-1380* (Doktoravhandling) Universitetet i Bergen, Bergen 2016: 135

Samt under Pave Innocens III.s viste han støtte for flokken, også i et brev til de svenske og danskekongene oppfordret paven til å gjøre ende på Sverres kongedømme. I brevet finnes det tydelige spor til korstogideologi, der Sverre ble stemplet som «satans lem» og for de kommende krigerne lovet paven «guds evige lønn».⁶⁸ Innocens fanatisme med korstogbevegelsen medførte at kirkens utenrikspolitikk var styrt av korstogbevegelsen under hans pontifikat.⁶⁹ Det kan derfor tyde på en sammenheng mellom baglerflokkene og Innocens III.s politisering av korstogene, hvor biskopen i disse omstendighetene sto bak kirkens politiske og åndelige kamp mot Sverre.

Det helhetlige bildet av biskop Nikolas rolle i borgerkrigsårene 1190-1196 vitner til en person som ikke bare var stor i saker som verdslige affærer, men også i kirkelige. Nikolas sin innvielse som biskop kan sees som et sammensatt produkt av å utnytte lokale maktmidler som slektskap/vennskap og gave strategier for å knytte seg til kongemakten. Hans politiske fortid og makt medførte at Sverre kunne utnytte biskopen for å la seg selv krone, grunnet kjennskap og frykttkultur. Da Sverre ble truet med ekskommunikasjon, tok biskopen på seg å utnytte konges uforutsigbarhet og reise baglerflokkene med støtte fra erkebiskop Eirik og kirken. Biskopen kunne da opptre som både den verdslige og geistlige leder i kampen mot Sverre. Det vil derfor bli gjort analyser av biskopen i krig i neste del med fokus på den privilegerte rollen som krigsbiskop. Med fokus på hvordan dette kunne gi opphav til ulike krigshandlinger i samspillet mellom voldssamfunnet og korstogideologi som resulterte i en nødvendig opptreden i kampen mot Sverre

Kapittel 2: Biskopen mellom ord og sverd

I dette kapitlet skal vi se nærmere på hvordan biskop Nikolas aktivt spilte en rolle i kampene mellom baglerne og birkebeinerne. Hovedkildene til disse fremstillingene finner vi både i *Sverres saga* og *Baglersagaene*. Krigføring var et av de generelle elementene som tok stand i borgerkrigstiden. Det var vanlig for biskoper å ha en fremtredende rolle i krigføringer, sett med erkebiskop Øystein og Eirik som hadde en sentral rolle som ga råd og dirigerte Magnus sin hær i kampene mot Sverre. Men med biskop Nikolas spiller han en aktiv og deltagende rolle i krigføringen stående både med sverdet og bispestaven mot Sverre og birkebeinerne. Følgende ønsker jeg å vise hvorfor biskop trolig tok tak i sverdet, og hvordan bispeembete kunne gi muligheter til å ta i bruk både verdslige og åndelige maktmidler i krigføringen. Fusjonen av disse elementene kan antakelig vise til biskopens nærvær satt i kontekst med kirkelige politiske

---

⁶⁸ Svenungsen 2016: 135.

⁶⁹ Norman Housley, *Contesting the crusades, Contesting the past*, Malden 2006: 55.

interesser, hvor trolig korstogideologiske elementer resulterte i en ny religiøs tankemåte å utøve vold.

Krigskonflikten

Baglerreisningen kan ses som et av de siste politiske midlene kirken og biskop Nikolas iverksatte mot Sverre. På overflaten fantes det kamp med bruk av *ordet*. Kirken intensive propaganda mot Sverre var et formål ment for å isolere og destabilisere Sverre i det nordlige politiske landskapet.⁷⁰ Når kirken fremmet stadfestninger, brev og buller til å spre frykt og trusler om ekskommunikasjon, tok Sverres tilhengere på seg å fremlegge den anti-gregorianske pamfletten *En tale mot biskopene*. Skriften la skyld på at det var kirken og dernest biskopene som sto for urolighetene mellom konge og kirke.⁷¹ Partens bruk av *ordet* skulle dernest fortsette, men med baglerflokket ledet av biskop Nikolas kan det ses som et av kirkens siste politiske og militære instrumenter. Hva som gjør reisningen ekstraordinær er lederrollen biskop utøver drevet av verdslige og geistlige normer i kampen, som resultere i at biskopen kunne drive en kamp både med *ordet* og *sverdet*.

Æreskamp og sosial status

Som tidligere nevnt var baglerflokket et produkt av biskopens ambisjoner om å beseire Sverre med støtte fra Roma og erkebiskopen. Trolig var dermed biskopen utnyttelse av kongens uforutsigbarhet for å delta i det politiske spillet det som gav baglerflokket dets handlingsrom. Det må imidlertid forutsettes at biskopens personlige deltakelse i stridighetene står i forbindelse med datidens skikk og sedvane, spesielt deres oppfatning av den personlige ære. *Sverres saga* belyser denne tematikken når fremstillingene av Sverre viser en aktør innstilt på å ydmyke biskopen personlig. For biskopen, som tidligere høvding, ses disse ærekrenkelsene som betydningsfulle, da de virker inn på middelalderens sosialhierarki. Allerede under det første møtet mellom baglerflokket og birkebeinerne beretter sagaforfatteren om det personlige angrepet på biskopen. Sverre omtaler biskopen og ham selv som «to bikkjer». Begge uten motet til å slåss mot hverandre.⁷² Senere i sagaen, under talen til bøndene, omtaler Sverre Nikolas som slagferdig og upålitelig. Til slutt påstår han at Nikolas' ætt består av uhederlige og upålitelige mennesker, noe som tyder på en personlig konflikt mellom de to.⁷³ Nikolas' reise fra Danmark med baglerflokket kan derfor ikke bare ses som drevet av motivet om å gjenvinne sin ære i rollen som biskop, men og i rollen som offentlig person.

---

⁷⁰ Brégaint, *Vox regis*, 2014: 150.

⁷¹ Brégaint 2014: 153.

⁷² *Sverres saga* 1967: 167.

⁷³ *Sverres saga* 1967: 169.

Denne tematikken kan synliggjøres fra biskopens side i møte på Sverre. Ifølge sagaen ville biskopen ta ett oppgjør om å bli karakterisert som feig av birkebeinene, og hvor han personlig refser og vil bekjempe Sverre: «Hvorfor går du ikke på land, Sverre? Vil du ikke slåss nå, din Gudsfornekter? (...) Nå skal jeg vente på deg. Se her er håndlinet mitt». ⁷⁴ Samspillet mellom disse fremstillingene, kan ha antydninger på en personlig strid mellom aktørene. For Nikolas kan det være indikasjoner på at hans kamp trolig ikke bare var et produkt av kirkens strid, men en personlig kamp for å opprettholde sin ære. Dette kan styrkes med datidens skikk om ære som hadde en fremtrende rolle i det før-statelig samfunnet. Ære ble sett på som en personlig kapital og en norm som styrte ens handlinger satt i kontekst med verdi i samfunnet. ⁷⁵ Æreskamp hadde som formål å utkonkurrere og danne sosial ulikhet, hvor konflikt mellom personer kunne føre til at seierherren økte sin ære, mens taperen mistet sin ære. ⁷⁶ Kroningsepisoden mellom Sverre og Nikolas kan sees i lys av at Nikolas mistet en del av sin personlige og sosiale ære i den sosiale rangstigen. For den tidligere høvdingen - nå biskop- kan den personlige striden med Sverre skildret fra sagaen, ha vært en faktor for biskopens fysiske deltagelse i kampene, og en årsak ment for å gjenvinne ære og sosial status i samfunnet.

Krigsbiskopens midler: sverdet og ordet

Om æreselementet hadde en rolle for hans fysiske deltagelse i krigen, kan en også anta at biskopen aldri endret sitt forhold til kirken i disse kampene. Både *Sverres saga* og *Baglersagaene* belyser denne tematikken, i det han trolig krysser både den geistlige og verdslige sfæren i kampene. På den ene siden kan biskopens forhold til den verdslige sfæren bli begrunnet fra hans rolle som høvding under Magnus Erlingssons hær, trolig et premiss for hans aktørrolle som hærfører av baglerflokket. ⁷⁷ På den andre siden i tankegods med den den geistlige sfæren skildrer *Sverres saga* at biskopen både hadde sverdet i håden og bispestaven i den andre: «Nå har jeg den mitra og stav som jeg skal være etter pavens bud, og det er stållue og sverd. Disse våpen skal jeg bære til du er drept eller drevet bort fra land og rike». ⁷⁸ Dette har gjenklang med det en har berettet tidligere om biskopens rolle i riket, at de samme verdslige metodene ble brukt av biskopen til å opprette både vennskap, allianser og i denne anledningen i bruk av militære midler.

Riktig nok må dette sees i lys av at bispeembete til Nikolas økte i sitt omfang i det han både kunne bruke verdslige og geistlige maktmidler aktivt i krigføringen. Den privilegerte

---

⁷⁴ *Sverres saga* 1967: 166.

⁷⁵ Jón Viðar Sigurðsson 2008: 86.

⁷⁶ Jón Viðar Sigurðsson 2008: 86.

⁷⁷ *Sverres saga* 1967: 60.

⁷⁸ *Sverres saga* 1967: 166.

rollen som biskop kan heller nå som nevnt tidligere klassifiseres som en krigsbiskop. For å demonstrere denne rolle kan vi peke mot én episode som *Sverres saga* omtaler som Bergensommeren, en hendelse orkestrert av biskopen som sagaen vil tydelig fremheve. Sverre hadde søkt beskyttelse i en borg ved Bergen (1198). Hensikten med angrepet var å ødelegge kjøpstaden, ment for å drive Sverre ut av borgen med tanke på forsyninger og bistand fra bergensmennene.⁷⁹ For Sverre var bruken Slott/festninger et av de militære taktiske midlene som ble utnyttet i borgerkrigstiden ment for å sikre et permanent fotfeste i byer, underholdt mindre menn i beskyttelse av en by. Borger kunne derfor forårsake at angriperne måtte dele sin hær under beleiringer av byer, dermed sørge for at angriperne ikke kunne sikre et permanent fotfeste i byene.⁸⁰ Ifølge sagaen valgte biskopen å sette fyr på Bergen som må sees som en suksessfull strategi i det birkebeinerne måtte kjempe på bar bakke. Sagaen styrker dette i det kampen ble en dårlig affære for birkebeinerne, med flere stormenn døde og ødelagte skip.⁸¹ For Sverre ble denne hendelsen et uoverkommelig tap, i det han valgte å forlate byen i det sagaen hevder at kampen var underholdt en dårlig ledelse.⁸² Fremstillingene fra sagaen viser tydelig en biskop sterkt drevet av å utkjempe Sverre, sett med biskopens verdslige maktmidler og strategien for å brenne ned byen, for å så bekjempe Sverre på bar bakke og som da styrker hans omdømme som en verdslig leder i stridighetene mot birkebeinerne

Det samme kan derfor ikke sies for hans opptreden som en biskop pliktet av å underholde fred og orden under Guds omdømme, med tanke på at brannen tok med seg kirker ned i fallet noe som sagaen sterkt vil understreke:

Biskop Nikolas var på den skuten som rodde til byen med ilden, og han sa hvor de skulle bære den hen og tenne på. Dette fikk han svært liten takk for. (...) Bergens-mennene tenkte ofte på biskop Nikolas når de mintes dette. Der brant Mariakirken og fem andre kirker.⁸³

En må heller da rette søkelyset til hva kirkene betydde for biskopen under denne episoden. Ifølge sagaen mener biskopen at birkebeinerne hadde besmittet alle kirkene, siden de ble underholdt menn som var bannlyste – og at «*nå var de ikke helligere enn horehus*».⁸⁴ Hva er så hensikten til forfatteren med beskrivelsen av bannlysning i denne scenen? Antageligvis dreier det seg om et åndelig middel, et middel biskopen kunne utnytte seg av fra den geistlige sfæren i kampen mot birkebeinerne.

Bruken av bannlysning var et middel ment for at den troende skulle utstøtes fra det

---

⁷⁹ *Sverres saga* 1967: 193.

⁸⁰ Bagge, *From viking stronhold to Christian Kingdom*, 2010: 80.

⁸¹ *Sverres saga* 1967: 195

⁸² *Sverres saga* 1967: 196.

⁸³ *Sverres saga* 1967: 194.

⁸⁴ *Sverres saga* 1967: 193.

kristne samfunn og livsfelleskap.⁸⁵ Botemiddel var for biskopen et åndelig middel utøvet dersom et kristnet menneske hadde handlet i åpenbar synd, og under den gregorianske reformen økte dens straffedom, og var derfor utnyttet som et regulært våpen fra reformpavene mot kristendommens fiender.⁸⁶ Vi kan se lignende tendenser i Norge, som ved pave Celestines III.s trussel om ekskommunikasjon mot Sverre i 1194, men også i 1198 med Pave Innocens III.s brev til biskopene i Norge. I brevet nevnes det blant annet at biskopene skal kunngjøre for at Sverres tilhengere er rammet av ekskommunikasjon, dessuten skal kirker stenges.⁸⁷ Likeledes finnes det noen tilfeller i *Sverres saga* der bannet står skildret, sett med biskop Nikolas, og birkebeiner Torsteins tale overfor Sverre om at baglerne er like bannsatte.⁸⁸

Det er vanskelig å forklare om bruken av bannet kan ha hatt utslag for situasjonen med Sverre og hans birkebeinerne, men sett med pavebrevet til Innocens III minner dette om de samme beskrivelsene sagaforfatteren skildret om Bergensommeren. Med det tatt til betraktning kan muligens bannlysningen av Sverres tilhengere ha vært et «smutthull» for biskopen å unytte, for å så gå på angrep på de utstøtte kristne, som når var karakterist som fiender av kristendommen. Dessuten kan denne forståelsen om rikets bannlyste fiender og angrepet på dem ha røtter til erkebiskop Øystein og tronfølgeoven fra 1163/64 som erklærer at alle reisninger mot tronen: «... skal være i bann for Gud og alle hellige menn, paven og erkebiskopen og alle lydbiskopene».⁸⁹ Likeså fra Canon Nidarosisens II (CN II), hvor Øystein som forfatter nevner at riktes indre fiender – bannlyste og fredsforstyrrere – skal i slike tilfeller kjempes imot for «... fredens forsvar og fedrelandets frelse».⁹⁰ Altså kan det begrunnes for at samtidsforståelsen som sagaforfatteren skildrer, med fremstillingene av Nikolas, trolig var et fenomen som kan ha forekommet, hvor bannlysningen kunne gi medvind for at biskopen kunne bruke det geistlige maktmidlet som et «smutthull» for å gå til angrep, og dermed pliktig i å sikre rikets fred og frelse. Ut ifra dette, kan slike beskrivelser styrke omtalelsen norske historikere har brukt om Nikolas, at han var en krigsbiskop.

En verdensanskuelse i endring

Krigshandlingene til biskopen må uansett bli sett på som et brudd på den kirkelige kanoniske rett *Decretum*, der geistlige kunne ikke bære våpen, men der de hadde rett til å legitimere andre

---

⁸⁵ Erik Gunnes, *Kongens ære: kongemakt og kirke i En tale mot biskopene*, Oslo 1971: 290.

⁸⁶ Gunnes 1971: 291-292.

⁸⁷ Brev fra Pave Innocens III til erkebiskop Eirik og de norske biskopene om striden mot kong Sverre, i Sverre Bagge et al. (red), *Norsk middelalderdokumenter*, 1973: 74

⁸⁸ *Sverres saga* 1967: 170, - 198.

⁸⁹ Gunnes 1971: 271.

⁹⁰ Gunnes 1971: 271.

til å angripe fiender av Gud.⁹¹ Likeledes tok Pave Celestine III (1194) på seg å gjengi disse stadfestningene til de norske biskopene i det han eksplisitt forbyr biskoper til å gripe våpen eller dra på leidang.⁹² Det er helt opplagt at biskopen trer utafør kirkens lovnader, men poengtert tidligere har biskopens aktørrolle vært drevet av en pragmatikk i forholdet til lokalkonteksten. Det er derfor nødvendig å søke svar på biskopens forhold til lokalsamfunnet i sin helhet og lokalsamfunnets forhold til ytre impulser. For det første kan pave Celestines stadfestning sees i sammenheng med den eskalerende konflikten mellom kirke og kongemakt, hvor prelater trolig måtte delta i kampene, satt i kontekst med borgerkrigsfenomenet «hvor alt var mulig». I disse kampene var trolig voldstematikken et fremtredende fenomen som sannsynligvis ikke bare har røtter til interne faktorer, men eksterne faktorer. Den ytre faktoren kan rettes mot de politiske konsekvensene fra kirkens reformprogram som kom med forsoning med Magnus Erlingssons kongedømme, som ga opphav til kirkens politiske plattform.⁹³ For det andre brøt den kristne verdensanskuelsen med det norrøne, hvor gjensidige og personlige forhold mellom mennesker og guder ble avvirket. I endringsprosessen ble verdensanskuelsen henlagt som en kamp mellom det gode og onde, med det onde som en markør for bibelske motiver om helvete. Dette kan reflekteres med Erling Skakkens holdning i å eliminere i stedet for å inngå et forlik, som da var i samhold til kirkens tankegods om at fiender i riket skulle utslettes.⁹⁴

I hva som samsvarer med kirkens tankegods kan det bli sett ut ifra erkebiskops Øysteins politiske og religiøse lovfestinger som ga medvind for korstogideologi. Implikasjonen av korstogideologien kan sees ut i fra Øysteins revidering av den eldre Gulatingsloven der det forekommer sanksjonstrusler, nemlig bannlysning mot illegitime tronkrevende.⁹⁵ Samt i korrelasjon med kirkens bestemmelser på 1100-tallet i kanonisk lov, skulle forsvarere av fedrelandet (*patria*) forvente åndelige belønning.⁹⁶ Den samme tematikken ser vi i Canon II i *Canones Nidrosienses* som nevner at: «Fedrelova tvingar må vite frie menn og trælur til å fara ut og slå ned heidningar», nevnt videre med at de som faller i kampen rikets fred og beskyttelse skal bli lovt himmelriket i lønn.⁹⁷ I sammenheng med den nye verdensanskuelsen som kom med kirken, og dernest bekjempe fiender i påvente av Guds belønning sett på som pønitenes krigføring, kan det antakelig sees som to religiøse representasjoner som bryter med den tidligere

---

⁹¹ Frederick H. Russell, *The just war in the middle ages*, Cambridge 1975: 78.

⁹² Privilegiebrev fra Pave Celestine III for den norske kirke, i Sverre Bagge et al. (red), *Norske middelalder dokumenter*, Bergen 1973: 68.

⁹³ Hans Jacob Orning, Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen - en revurdering, *Historisk tidsskrift* 93, nr. 02, 2014: 211.

⁹⁴ Orning 2014: 211.

⁹⁵ Svenungsen, *Norge og korstogene*, 2016: 135.

⁹⁶ Svenungsen 2016: 135.

⁹⁷ Svenungsen 2016: 135-136.

ontologiske viten om «nordmennenes» forhold til verden.

Kildematerialet viser ikke eksplitt forekomsten av slike motiver, men det kan spores forståelser fra Øystein i det han ser det på som en religiøs plikt i opprettholdelsen av fred og orden, som han aktiv forkynner i kampen for en mobilisering mot tronkreveren Sverre.⁹⁸ Likeledes fra *Sverres saga*, som en mener kan sees både fra dens sporadiske krigsskildringer og Sverres latterliggjøring av erkebiskopens lovord om at Erling Skakkes og hans menn var lovet paradiset.⁹⁹ Sannsynligvis må sagaforfatteren ha hatt kjennskap til nye verdensanskuelsen og erkebiskop Øysteins stadfestninger om korstogideologiske elementer, som kan ha vært et fenomen som underhold konfliktematikken i oppløpet mot 1200-tallet. Det kan derfor diskuteres om denne kristne tenkemåten kan ha påvirket både Erling og Sverre, dessuten står de ikke alene. Likeledes kan partifeller av disse to aktørene ha vært eksponert for denne mentale forvandlingen i samfunnet. Som en tidligere høvding og partifelle av Magnus må trolig Nikolas sitt nære forhold til Magnus og kirkens stadfestninger likeså ha medført til eksponering. Når biskopen går til krig mot Sverre og birkebeinerne må det sees ut i fra at lokalsamfunnet og den nye verdensanskuelsen. Verdensanskuelsen kan sees som en adoptering fra biskopen som et tegn på pragmatisme, nødvendig for å utslette Sverre og birkebeinere, sett ut i fra erkebiskop Øysteins lover om at bannlyste skal bekjempes for rikets fred og frelse i ett med guds belønning om syndsforlatelse.

Fremstillingen av krigsbiskopen kan ses ut i fra en æreskamp, i det han aktivt ville bekjempe Sverre personlig. I disse kampene kunne biskopen utruste seg selv med verdslige og geistlige maktmidler i kampen, selv om kirken forbød slike handlinger fra sine prelater. Med å unytte bannlysning som et «smutthull» kunne biskopen sannsynligvis aktivt gå til krig, sett i sammenheng med nye kristne tenkemåten, og implikasjonen av korstog-elementer for lokalsamfunnets voldstematikk som trolig er et tegn på den pragmatiske måten for å handle som en kirkelig aktør satt i lokal kontekst. Når vi da beveger oss til siste kapittel, vitner man til en tilbaketrukket rolle biskopens aktørrolle, men i de beskrivelsene som gis av han ser man en biskop som prøver å danne en fredsresolusjon med hjelp av danskekongen, og erkebiskop Tore.

---

⁹⁸ Gunnes 1996: 146.

⁹⁹ *Sverres saga* 1967: 52.

Kapittel 3: En verdslig oggeistlig leder av fred

Analysen i dette kapittelet vil fokusere på å fremheve en endring i biskopens aktørrolle, både i forholdet til lokal- og kirkelige politiske holdninger. Hovedkilden til disse hendelsene finner vi i *Baglersagaene*. Eksaminering av biskopens aktørskap i dette tidsrommet viser en mer tilbaketrukket rolle for biskopen, hvor han fremheves i en mindre grad i forskjell til fremstillingene gitt i *Sverres saga*. Trolig er sagaens underliggende mening å skildre forholdet mellom ulike representanter for kongemakten og da opprøret fra baglerne. Når sagaen fremstiller Biskop Nikolas kan en synliggjøre at sagaen gir oss lange og omfattende beskrivelser om biskopens handlinger. De to episodene en vil ta til sikte med å analysere omhandler jernbyrden som ble holdt i Tønsberg under oppsyn fra Danekongen Valdemar, og Kvitsøyforlik i 1208 der biskop Nikolas hadde en sentral rolle for å mekle fred fra baglerens side mot birkebeinerne i samråd med erkebiskop Tore. Oppfatningen en får fra disse to episode viser til en stor kontrast med hans tidligere aktørrolle under kampene mot Sverre der han opptrådte som en bastant og krigslysten biskop. Beskrivelsene fra *Baglersagaene* skildrer en biskop som handler i en kirkelig opptreden i det han søker fred og orden med bruk av kirkens mektigste våpen, *ordet*. Hva en vil fremme er den siste brikke i søken om å stille biskopen i et klarere lys satt i kontekst med kirkelig politiske interesser, med en pragmatisk opptreden påvirket av lokal konteksten i dette tidsrommet.

Nye feider

Sverres død i 1202 ledet det norske middelalder riket inn en ny fase. På hans dødsleie sendte Sverre brev til sin eneste levende sønn Håkon Sverreson. I brevet anerkjente Sverre at konflikten med kirken måtte legges til side hvis kongedømmet noen gang skulle oppleve fred. En kronet Håkon brukte de to kommende årene til å vinne herredømme over hele landet, grunnet en evne til å forene og samle motstandere og kongevenner.¹⁰⁰ Ifølge *Baglersagaene* forlikte kongen og kirken seg etter biskopenes ferd til Norge. Dette kan bli bekreftet fra et pavebrev i 1204, hvor Innocens III refser erkebiskop Eirik for å ha løslatt bannet fra kongen og andre medsammensvorne av Sverre ætten. Tross dette bedømmer paven Håkons resolusjon med kirken med begeistring.¹⁰¹ For Baglerflokket og hærfører biskop Nikolas ble deres kamp mer problematisk i det flere av deres medlemmer ble drept av eller fikk innfridd grid fra kong Håkon. Forverringen kan også ses i lys av kong Inges død i 1202 under ledelse av et bondeopprør med kongens menn. Kongens fredsmekling medførte at kirken kunne nå få medhold i sin fulle frihet i samsvar med kanonisk rett og innrømmelsene som ble vedtatt under

¹⁰⁰ Helle og Mykland, *Norge blir en stat*, 1974: 94.

¹⁰¹ Helle og Mykland 1974: 94.

Magnus Erlingssons kongedømme. Dermed sprengte Håkon koalisjonen mellom kirken og bagler hvor han styrket sin stilig øst i landet, men med konges død i 1204 ble denne tematikken snudd opp ned.¹⁰² Biskop Martein i samråd med birkebeinere tok Sverres sønnesønn Guttorm til konge med Håkon Galen som riksforsander og leder for hirden hans. Dette kongeskiftet kastet riket inn en ny konflikt i det flere av baglerne var i uenighet med valget. Bitterheten blant flere baglere resulterte i at flere tok på seg å reise til Danmark med en ny flokkreisning, under en annen angivelig sønn av Magnus Erlingsson, Erling Steinvegg. På reisen tilbake til Viken ble de møtt med stor begeistring fra folket og biskop Nikolas. I denne stund tok biskopen på seg å innfri ønsket fra Erling om jernbyrd for å vise sin sanne plass på tronen. Etterfulgt av at riket ble kastet ut i en ny kamp der biskop Nikolas igjen skulle opptre som militærleder, men med en tilbaketrukket rolle enn tidligere under Sverres tid. Kampene tok sin slutt med Kvitsøyforliket i 1208 hvor perioden etter skulle basere seg på en fredelig sameksistens mellom det trønderske-vestlandske birkebeinerriket og det østlandske baglerriket.¹⁰³

Jernbyrden og «sviket»

I samsvar med valget av Guttorm som konge tok baglerne som var uenige i valget på seg oppgaven til å reise til Danmark. Sammen med Erling Steinvegg reiste de en ny baglerflokk. Korrespondanse mellom Viken og Danmark ble opprettet igjen, og biskop Nikolas som en gang hadde vært baglerflokkens militærleder støttet reisningen.¹⁰⁴ Biskopens første oppgave i samsvar med den nye flokken, var å iverksette en kristen prøvelse, nemlig jernbyrden for Erling Steinvegg. En prøvelse ment for å vise hans sanne slektskap og rettmessige plass på den norske tronen. Sett fra sagaen vitner man til et motvillig driv fra biskopens side i det han trolig ikke vil la Erling gjennomføre prøvelsen. Tross velger biskopen å opprettholde Erlings ønske, så lenge Erling reiser til Tønsberg med danekongen som vitne for jernbyrden.¹⁰⁵ Biskopens avvisende holdning har sannsynlig spor til dialogen mellom danekongen og Nikolas senere i sagaens beskrivelser. Ifølge sagaen innrømmer biskopen overfor kongen at Erling muligens har slektskap til en ætt på Opplandene og at kongens venn Filippus søstersønn av kong Inge Krokrygg kan heller bli sett på som den rette personen til å ta på seg vervet som leder for flokken og kongetittelen.¹⁰⁶ Likevel var Erling en populær aktør for baglerne, bemerket av biskopens tendens til å flytte prøvelsen fra Oslo til Borg, ment for å skille Erling vekk fra hans støttespillere. Biskopens ambivalente holdning til å flytte jernbyrden til Tønsberg med

---

¹⁰² Helle og Mykland 1974: 95.

¹⁰³ Helle og Mykland 1974: 97.

¹⁰⁴ *Boglunga saga* 2013: 66-67.

¹⁰⁵ *Boglunga saga* 2013: 67.

¹⁰⁶ *Boglunga saga* 2013: 68-69.

danekongen som vitne kan på den ene siden ha årsak til å få Erling under kontroll. På den andre siden kan det ha vært ment for å dra danekongen inn det politiske spillet med støtte fra Filippus.

Danekongens innblanding må antakelig ha vært et av de siste politiske midlene biskopen kunne utnytte i kampen mot birkebeinerne. Dansk innblanding i den norske borgerkrigstida var et fenomen vi allerede kan se under Erling Skakkes tid hvor han ble tildelt Jarl tittel av kong Valdemar I, med Viken som et dansk len.¹⁰⁷ Den danske innflytelsen har også spor til erkebiskop Eiriks og biskopenes eksil der de fant støtte hos danskene, og til slutt med reisningen av baglerflokket i 1196. Ifølge sagaen var danekongen Valdemar II.s tilstedeværelse et produkt av vennskapet mellom biskop og kongen.¹⁰⁸ Etterfulgt skildrer sagaen at biskopen lovpriste kongens omdømme i det han lot baglerne søke beskyttelse i Danmark, og hvor han tilslutt innrømmer overfor kongen at Erling ikke er den rettmessige sønnen han tror han er. Biskopen mener derfor at danekongen kunne stå for et fredsinitiativ i Norge, om han pliktet seg på å sende en hær mot Norge:

«Men der som i ville sende eders Hær til Norrig, oc stille oc frede Landet aff den store wskichelighed oc Guds Vrede oc Plage som Birkebeinerne der haufe lenge giort oc opvect, da setter en aff eders egne Frender der ofuer, som i vide at være eder to oc lydige: Thi Gud haufer nu omstryt alle Birkebeinerne Høffdinge, som nogen Fortand hafde til at være Høffdinge ofuer dem»¹⁰⁹

Sagabeskrivelsen illustrer et kristent formål med at tiden er inne for å sette troskapen på prøve for å opprettholde Guds ønsker, altså fred og orden. Birkebeinerne har hatt sin seier, men den var kortvarig ifølge sagaberetningen der Gud har tatt livet av alle deres «høvdinge». Det kan derfor sies at biskopen utnytter vennskapet gjennom vennsapsstrategier med å spille på Guds samvittighet og politiske interesser i det Valdemar II trolig ser mulighet til å gjenvinne det gamle danske herredømmet i Viken.¹¹⁰ Sluttløpende skildrer sagaen denne tematikken med å vise hvordan kongen rådet biskopen til å la Filippus lede flokken, istedenfor biskopen selv.

Biskopens fremragende spill med kongen etterlater et spørsmål om hvilken hensikt danekongen og Filippus kunne ha det i det politiske spillet som tok stand i Norge. Antageligvis kan årsaken rettes for det første mot Sverreættens oppslutning innad i riket, hvor forliket med kirken i 1204 sikret fred mellom kirke og kongemakt. For det andre kan det bli sett ut i fra tidligere momenter at Erlingssons dynastiet mistet sin oppslutning i riket som baglerne prøvde å opprettholde. Altså må biskopens ambisjon i dette tilfellet sees ut ifra som et strategisk og politisk skifte i det han drar inn eksterne krefter innad i riket. Ambisjonen kan ha sammenheng med hans tidligere liv, hvor det nære slektskapet med Magnus Erlingsson resulterte i valget av

---

¹⁰⁷ Bagge 2010: 49.

¹⁰⁸ *Bøglunga saga* 2013: 67.

¹⁰⁹ *Bøglunga saga* 2013: 68.

¹¹⁰ Moseng et al. 2007: 137.

å klamre seg fast til Filippus. Dette grunnet Filippus slektskap og forholdet til Sigurd Jorsalfare, en slektslinje Magnus var av. Differensieringen mellom kirkens forsoning med Sverreætten, og biskopens forsoning kan belyses av biskopens historiske prosess, hvor han da var et produkt av kirkepolitikken som ble drøftet i 1160-årene. Tronfølge-loven fra 1163 nevner at manglede arvinger skulle gå til den beste sikkete overhode for kongetittel – nærmeste arving – men avgjørelsen besto av et riksmøte med ledene sentrale representanter fra landet.¹¹¹ En fremtidig kroning av Filippus kunne trolig aldri ha forekommet med tanke på at Nikolas ikke hadde muligheter til å oppsøke et riksmøte, men vi kan nevne hvordan biskopens politiske verktøy i problematiske perioder kunne gi opphav til kroningsseremonier, jfr. Sverres kroning.

Ut ifra dette ser vi fra jernbyrdeepisoden at tilfellet ikke ble slikt. Ifølge sagen ble møtet mellom baglerne og danskene en urolig affære. Filippus proklamasjon som høvding sa samtlige baglerhøvdinge og bønder seg imot, til konge ville de ha Magnus sinn sønn, Erling.¹¹² Bøndene vil heller ikke støtte en ny reisning, hvis ikke det fantes en annen kongesønn av Magnus. Nikolas hadde derfor ikke forventet Erlings popularitet blant baglerne. Den eneste muligheten lå nå i å måtte forhandle med Erling. Sagaen beretter fra Nikolas til Erling at uten hans hjelp til å reise flokken, ville trolig danekongen la han drepes. Videre forteller Nikolas at han trolig vet hvem faren hans er, og at jernbyrdeprøvelsen kan «trikses» med hvis Erling lar biskopens venn Filippus få tildelt jarltittel.¹¹³ Partene aksepterte kravene. Jernbyrden ble holdt i Tønsberg med danekongens forsikring om at eden og jernet opprettholde sin sanne mening. Kongen ble stående på utsiden der biskopen og Erling utførte prøvelsen innad i kirken. Utfallet ifølge sagaen ledet Nikolas til å proklamere jernbyrden som fullverdig og Erling som den rettmessige sønn og konge over flokken:

«Bisp Niclaus ledde Erling i Chors dørren der hand blottede eller bargiorde sin Haand, oc hand holt Erling Haand op, oc lagde sine Fingre der i, oc sagde med høyer røst, Hand hafuer vel gjort sig frj, jeg saa aldrig en Haand komme wskad fra Jærnit som denne.»¹¹⁴

Danekongen godtok derfor prøvelsen gjengitt fra sagaen i det Erling ble støttet med militære midler. Dagen derpå ble Erling tatt til konge på Haugatinget og Filippus til Jarl.¹¹⁵

Bruken av jernbyrden i denne episoden vitner til en betydelig handling fra biskopens side. Jernbyrden ble sett på som en hellig prøve foran Gud, *judicium Dei* som skulle radikalt og definitivt sette uenigheter og uroligheter til side.¹¹⁶ Dens sosiopolitiske betydning hang

---

¹¹¹ Moseng et al. 2007: 123.

¹¹² *Boglunga saga* 2013: 70.

¹¹³ *Boglunga saga* 2013: 70.

¹¹⁴ *Boglunga saga* 2013: 71.

¹¹⁵ *Boglunga saga* 2013: 71.

¹¹⁶ Brégaint 2014: 66.

sammen med at det var et offentlig ritual og siden den var offentlig hadde det en mer juridisk prosedyre, som teknisk sett lå under menneskelig kontroll. Det var altså et kontrollert mirakel.¹¹⁷ Når da biskopen iverksetter jernbyrden vet han trolig hvor mye makt han sitter på, både foran publikum og Erling. Selv om han ikke fikk sikret Filippus plass som konge for flokken, sikrer han en jarltittel ment for å øke hans stilling i det norske samfunnet.

Når vi forflytter oss til Erlings død i 1207, ser vi sammenheng til den samme ansente debatten mellom baglerflokken. Dette i valget mellom sønnene av Erling og Filippus som ny konge. Ifølge sagaen sto Nikolas i samråd med bøndene og støtte Filippus som ny konge for flokken, men hvor hæren ville tjene kongens sønner.¹¹⁸ For bøndene var det nødvendig at flokken skulle bli underholdt en leder som kunne forsvare og regjere mot birkebeinerens motstand. Faktumet ifølge sagaen ble at bøndenes ønske ble oppfylt, og med det ville de støtte flokken så lenge ikke Filippus ble erklært konge og høvding over flokken.¹¹⁹ Altså kan det ses ut i fra at biskopens politiske intriger mellom disse episoder hviler på en begavet evne til å håndtere flere politiske grupper, både ment for å fremme sin personlige ambisjon om kongedømmets rettmessige arvinger satt i kontekst med kirkens vedtekter og fredsprogram. Ved å dra danekongen inn i den politiske maktkampen, og samtidig sikre Filippus en politisk rolle i landet, kan vi til slutt se at biskopens mulige ambisjoner krystalliserer seg i det Filippus blir kronet og erklært som biskopens kandidat i kirkens målsetning om fred.

Biskop og Norge: En ny kurs

Konfliktene mellom baglerne og birkebeinerne skulle fortsatt være gjeldene etter Filippus overtagelse som konge for baglerne, men i 1208 iverksetter erkebiskop Tore og biskop Nikolas et politisk arbeid for å mekle fred mellom de stridige partene.¹²⁰ Det kan illustreres fra sagaens skildringer at forlikets bakgrunn var i samsvar med at landet hadde opplevd sult og nød i en lengre tid, men at den gode samfunnssituasjonen i 1208 kunne være et initiativ ment for å påvirke fredsmeklingen.¹²¹ Forlikgrunnlaget var en tredeling av riket mellom Inge, Håkon og Filippus. Der Filippus fikk Opplandene og Viken øst til Svinesund, og Sverres ektefødte datter Kristin som hustru. Møtet var på forhånd avklart i det ble opprettet korrespondanse mellom baglerne og birkebeinerne av biskop Nikolas. Nikolas måtte også ty til midler for å overbevise Filippus om at det var et riktig valg, hvor sagaen beretter at giftemålet mellom Filippus og Sverres datter, fru Kristin kunne sikre ættfelleskapets arv en plass på den norske tronen.¹²²

---

¹¹⁷ Brégaint 2014: 67.

¹¹⁸ *Boglunga saga* 2013: 108.

¹¹⁹ *Boglunga saga* 2013: 109.

¹²⁰ *Boglunga saga* 2013: 125.

¹²¹ *Boglunga saga* 2013: 125.

¹²² *Boglunga saga* 2013: 125.

Videre dro biskopen til Håkon Jarl og kong Inge, der han overleverte Filippus sitt tilbud om giftemålet og hvor han samtidige ville gi opp all mostand mot dem. Både konge og Jarl ville ikke gå med på tilbudet så lenge Inge ble enekonge over riket. Ifølge sagaen reiste biskopen en rekke lovord om kongen og argumenterte for at giftemålet måtte finne sted for å oppnå fred, og at i likhet med Eirik Jarl og Sverres kongsbror kunne riksdeling danne en resolusjon om fred.¹²³

Før selve riksmøtet nevner sagaen et møte mellom biskop Nikolas og Kristin der biskopen talte på Filippus sin vegne. På den ene siden mener Kristin at ekteskapet med Filippus ikke er gjennomførbart, med tanke på hans ætt og kongetittel. Men på andre siden illustrer sagaforfatteren gjennom biskopen at giftemål ofte ble underhold et utenlandsekteskap eller en bondesønn, enn et giftemål hvor man sikrer omdømme til danekongen eller sveakongen. Samtidig i denne scenen er det inntrykk at biskopen spiller på den emosjonelle siden, med å understreke at hennes barn aldri vil være her til lands, men utenlands.¹²⁴ Videre nevner sagaen at biskopen lover overfor Kristin at Filippus ikke skal legge fra seg sitt kongsnavn, trolig ment for å overbevise Kristin til å gjennomføre ekteskapet. Som nevnt tidligere spiller ætteskapet som en politisk ressurs i borgerkrigstida, da ekteskapsallianser var en av dem. Ved å binde Sverre ætten og Jorsalfare ætten kan det bli sett ut ifra som et politisk mål hvor biskopen kunne presse inn sin frontmann, og hvor da deres ætt kunne opptre som riktes kommende konger, i tankegods med kirkens stadfestninger i 1163/64.

Møtet mellom birkebeinerne, erkebiskop og biskop resulterte i å fastsette forliksvilkårene på forhånd. Under sagaens skildring av møtet refset stadig birkebeinerne biskopens tale. Sagaen fremstiller det som at biskopen anerkjenner hans politiske forhold til flokken, men at fredsmeklingen var hans første prioritet: «... Da skal jeg nu dis mere vind paalegge til Fred oc Forligelse, at her kand blifue god Rolighed i Landet»¹²⁵ Sannsynligvis må sagaens beskrivelser i denne stund vise til endringen i biskopens aktørskap. Tidligere konflikter hadde blitt løst med sverdet, men skiftet må trolig ha vært påvirket av både lokale og eksterne impulser. Den lokale impulsen kan ha årsak til rikets indre problemer noe som sagaen skildrer både under møtet mellom Valdemar II og Nikolas. Det samme kan sees innledningsvis til Kvitsøy episoden. Den eksterne impulsen kan antakelig bli sett med den nye erkebiskop Tore.

Tore ble utnevnt som erkebiskop av den døende erkebiskop Eirik. Med valget av erkebiskop Tore, kan det sees ut ifra den norske kirke endret kurs i forbindelse med stridighetene som på nytt ble iverksatt i 1204 mellom baglerne og birkebeinerne.¹²⁶ Bakgrunnen

---

¹²³ *Boglunga saga* 2013: 126.

¹²⁴ *Boglunga saga* 2013: 127.

¹²⁵ *Boglunga saga* 2013: 128.

¹²⁶ Svenungsen, *Norge og korstogene*, 2016: 134.

kan ha trolig røtter til den europeiske samtidskontesten hvor et eskalerende konfliktnivå mellom europeiske kongedømmer ledet til frustrasjon fra pavekirken og korstogindustrien i oppløpet på 1200-tallet. For Innocens III var et av hans målsetninger å iverksette internasjonale fredsavtaler, en forutsetning for å sikre kommende korstogkampanjer.¹²⁷ Altså kan det ses en sammenheng mellom Romakirken og erkebiskops Tores holdningsendringer som klaring for Kvitsøy-forlikets mulighet. Tore var også en student under Saint-Victor i Paris, et kloster med intellektuelle miljøer sterkt preget av kirkens fredsinitiativ. Når en da forflytter seg til Kvitsøy-forliket ser vi forbindelsen som blir knyttet mellom biskop Nikolas og Erkebiskop Tore. Sannsynligvis må biskop Nikolas i denne stund ha blitt overtalt eller påvirket av erkebiskopens fredsinitiativ med mekling mellom partene.

Når møtet da tok sted ser vi ut i fra sagaens skildringer at biskop Nikolas talte på vegne av baglerne, og erkebiskopen på vegne av birkebeinerne.¹²⁸ Møte endte med en permanent riksdeling mellom et trøndersk-vestnorsk birkebeinerrike og et vikværske baglerrike. I slutfasen av møtet tok den samlede flokken på seg å reise til Sudrøyene for å herje. Faktumet for hele denne episoden kan ses ut ifra som et europeisk kirkelig initiativ, der erkebiskop Tore og biskop Nikolas tar på seg kravet om å innsette fred til lands. Tatt til betraktning med å se pilgrims og korstogekspedisjoner som en mekanisme for å forene tidligere fiender og styrke kristendommen.¹²⁹ Dette kan bli sett ut i fra herjingene på Sunrøyene, et formål ment for å samle birkebeiner og baglerflokkene i det de bekjemper et felles mål, og til slutt pilegrimsreisen som ble underholdt av birkebeinerhøvdingen Peter Støype og baglerhøvdingen Reidar sendemann.¹³⁰

Episodene analysert fremhever andre ambisjoner og eksterne impulser for biskopens aktørrolle i perioden. For det første kan Erling Steinveggs prøvelse sees som et middel for å danne en politisk allianse med det danske herredømme i kampen for det norske rikets fred og den rette ætt på tronen med Filippus. Dette krystallisert gjennom verdslige maktmidler som vennskaps og ætteskap strategier, og geistlige maktmidler som jernbyrden og spillet med religiøs samvittighet. For det andre kan Kvitsøy-forliket bevise både en endring i kursen med biskopens ambisjoner og den norske kirke, hvor romakirkens fredsprogram for å drive korstog til Midtøsten påvirker forsoningen mellom flokkene.

---

¹²⁷ Svenungsen 2016: 133.

¹²⁸ *Boglunga saga* 2013: 129.

¹²⁹ Svenungsen 2016: 137.

¹³⁰ Svenungsen 2016: 137.

Konklusjoner

I denne oppgaven har en tatt for seg å analysere biskop Nikolas Arnessons aktørrolle i borgerkrigsårene 1190-1208. Målet med undersøkelsen var å belyse hvilke verdslige og geistlige maktmidler biskopen tok i bruk, og hvorvidt dette kunne synliggjøre pragmatikken nødvendig for å opptre som en kirkelig representant i sammenheng kirkelig politiske aktiviteter. Lesningen gjort fra kildematerialet belyser denne pragmatikken fra ulike skildringer av biskopen i forholdet mellom verdslige og geistlige maktmidler som biskopen utøvde i det politiske landskapet.

Forut for det eskalerende konfliktforhold mellom kirken og Sverre på slutten av 1180 var valget av bispeembeter et av stridsspørsmålene mellom partene, dette i betydning til makten prelatene kunne utøve. Dette kan allerede synliggjøres for Nikolas sin innvielse som biskop. For å binde seg til kongemakten kunne hans tidligere ætteskap og politiske rolle som høvding gi opphav til å bruke verdslige maktmidler som venn, -slektskap og gavestrategier som en politisk ressurs for å overbevise Sverre i valget av han som biskop. Når vi forflytter oss til kroningen av Sverre er det tydelig spor fra *Sverres saga* som vitner til biskopens ambisjoner, som både er et produkt av verdslige og geistlige interesser, sett med støtte til ulike reisninger mot Sverre. Kroningen var på den ene siden et formål for å ikke bøte på livet, men på den andre siden ser vi at biskopen antakeligvis både før og etter hadde ambisjoner i samspill med kirkens politiske kamp mot Sverre. Dette kan tydes i fra biskopens tidligere forhold til Magnus Erlingsson og kirkens stadfestninger som drøftet at tronbedragere skulle bli bannlyst. Krystalliseringen av disse motivene fremheves med reisningen av baglerflokket, hvor biskopen både opptrer som en verdslig og geistlig leder av flokken, med støtte fra romakirken og erkebiskop.

I kampene mellom birkebeinerne og baglerne i årene 1196-1208 vitner vi til den privilegerte rollen biskopen hadde, grunnet biskopens krysning av den verdslige og geistlige sfæren i disse kampene. Med bruk av sverdet og ordet, var det mulig for biskopen å spille en aktiv rolle i feltet. Karakteriseringen av disse motivene gir opphav til å definere han som en krigsbiskop. Hans ære kan sees som et tilfelle for hans personligstrid mot Sverre som sannsynligvis var et element for hans deltagelse i krigføringen. Dessuten har dette antakeligvis også forhold til den nye kristne tenkemåten, i samspillet med å slå ned fiender av landet og for å opprettholde fred med Guds belønning om syndsforlatelse.

På begynnelsen av 1200 endret den norske kirke og biskop Nikolas kurs med å sikre fred mellom baglere og birkebeinerne. Dette kan ses i samsvar med den romakirkens målsetninger om et fredsprogram for å sikre kommende korstogkampanjer. Når den norske

kirke forsonet seg med Sverreætten i 1204, synliggjør forsoningen mellom biskopen og hans danske allianse en kirkepolitikk som antakelig har røtter til at biskopen er et produkt av hans historiske prosess og kirkepolitikken fra 1150-1180 tallet. Sammenfallende har trolig biskop Nikolas sitt forhold til erkebiskop Tore en begrunnelse for hans holdningsendring i det han bistår i forsoningen mellom birkebeinerne og baglerne i 1208. Den eksterne begrunnelsen for dette kan siktes mot romakirkens fredsprogram, og korstogideologiens mekanismer til å forene fiender for et felles mål.

Disse observasjonene kan sies å understreke karakteristikken av biskop Nikolas ikke bare som en «stor mann», slik han blir beskrevet av Sturla Tordsson i Håkon Håkonssons sagaen, men også som en politisk begavet aktør. Dette underbygges av oppgavens kildestoff, som peker mot en biskop som aktivt handlet pragmatisk som kirkelig representant i politiske konflikter. Nikolas' aktørskap påvirkes hovedsakelig av to elementer, henholdsvis et verdslig og et geistlig. Verdslig sett var det hans forhold til Magnus Erlingssons partiprogram. Geistlig sett var det de immanente forventningene liggende i bispeembetet, samt kirkens forventninger til biskopens aktivitet som både «krigsbiskop» og fredsmekler.

Utsyn

Denne oppgaven setter en sluttstrek omkring 1208, men dette demonstrer ikke biskopens aktørrolle i sin helhet med tanke på at hans nærvær i politiske forholdet mellom kirken og kongemakt frem til hans død i 1225. På den ene siden var begrunnelsen for å analysere biskopen i tidsrommet 1190-1208 et subjektivt valg med tanke på hans mange fremstillinger i de ulike sagaene og interessen for den ideologiske stridigheten mellom kirke og kongemakt frem til 1200. Sett fra mitt ståsted mente jeg at dette kunne skape et mer nyansert bilde av biskopen grunnet hans senere rolle er mer sentrert rundt en kirkelig kontekst, dette grunnet Håkon Håkonssons mer tilbøyelige holdning til kirken. Men på den andre siden gjenstår det å fylle ut de siste detaljene om hans aktørrolle i borgerkrigstiden for å tilslutt kunne danne et helhetsbilde av biskopen. Dette må også ses i likhet med andre prelater og forholdet mellom lokal kontekst og kirkelig kontekst, om hvorvidt prelatenes ambisjoner og ideologiske strømninger trolig var et resultat for å opptre som en universal kirkelig representant. Mitt tema opplever jeg også som et skjæringspunkt mellom indre og ytre politiske begivenheter, dernest korstogbevegelsen. Samspillet mellom korstogideologens påvirkning for voldstematikken kan på den ene siden plassere borgerkrigstiden i ett nytt lys, og på den andre siden i likhet med Kvitsøyforliket bevise hvordan korstogbevegelsen kunne påvirke politiske holdninger og valg i det norske riket, og dermed bringe Norge nærmere europeiske forhold i middelalderen.

Litteraturliste

Oversatte kilder

Boglunga saga. Þorleifur Hauksson, Sverrir Jakobsson, Tor Ulset (red), Reykjavík: Íslenska fornritafélag, 2013

Hákon Hákonssons saga. Oversatt av Anne Holtsmark, Oslo: Aschehoug, 2008

Sverres saga. Oversatt av Dag Gundersen, Oslo: Gyldendal, 1967

Norske middelalderdokumenter. Sverre Bagge, Knut Helle, og Synnøve Holstad Smedsdal, (red). Bergen: Universitetsforlaget, 1973

Sekundærlitteratur

Bagge, Sverre, Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen, *Historisk tidskrift* 2, 1986, s. s.144-196.

Bagge, Sverre, *Society and politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*, Berkeley: University of California Press, 1991.

Bagge, Sverre, *From gang leader to the Lord's anointed: kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar*, Odense: Odense University Press, 1996.

Bagge, Sverre, Den heroiske tid - kirkereform og kirkekamp 1153-1214, i Steinar Imsen (red.) *Ecclesia Nidrosiensis 1153-1537: søkelys på Nidaroskirkens og Nidarosprovinsens historie*, Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2003, s. 51-80.

Bagge, Sverre, *From Viking stronghold to Christian kingdom: state formation in Norway, c. 900-1350*, København: Museum Tusulanum Press, 2010.

Beistad, Heidi Anett Øvergård, *An almost fanatical devotion to the Pope? Power and priorities in the integration of the Nidaros Province c. 1152-1300* (Doktoravhandling) Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, 2016.

Brégaint, David, *Vox regis: royal communication in high medieval Norway*, (Doktoravhandling) Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, 2014.

Gunnes, Erik, *Erkebiskop Øystein: statsmann og kirkebygger*, Oslo: Aschehoug, 1996.

Gunnes, Erik, *Kongens ære: kongemakt og kirke i En tale mot biskopene* Oslo: Gyldendal, 1971.

Helle, Knut, Den primitivistiske vendingen i norsk historisk middelalderforskning, *Historisk tidsskrift* 88 nr. 04, 2009, s.571-609.

Helle, Knut og Mykland, Knut, *Norge blir en stat: 1130-1319*, Bergen: Universitetsforlaget, 1974.

Housley, Norman, *Contesting the crusades, Contesting the past*, Malden, Mass: Blackwell, 2006.

Moseng Ole G., Opsahl, Eirik, Pettersen, Gunnar I., Sandmo Erling, *Norsk historie 1. 750-1537*, Oslo: Universitetsforlaget, 2007.

Orning, Hans Jacob, *Unpredictability and presence: Norwegian kingship in the High Middle Ages*, Leiden: Brill, 2008.

Orning, Hans Jacob, Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen - en revurdering, *Historisk tidsskrift* 93, nr. 02, 2014, s.193-216.

Russell, Frederick H. *The just war in the middle ages*. Vol. 8 av Cambridge studies in medieval life and thought 3rd ser Cambridge: Cambridge University Press, 1975.

Sigurðsson, Jón Viðar, *Det norrøne samfunnet: vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*, Oslo: Pax forlag, 2008.

Svenungsen, Pål Berg, *Norge og korstogene: en studie av forbindelsene mellom det norske riket og den europeiske korstogsbevegelsen, ca. 1050-1380* (Doktoravhandling), Bergen: Universitetet i Bergen, 2016.

Sverrir Jakobsen, «Innledning» oversatt av Tor Ulset, i Sverrir Jakobsson, Þorleifur Hauksson, Tor Ulset (red.), *Hákonar Saga Hákonarsonar I*, Reykjavík: Islenzka fornritafélag, 2013.

